

Magtymguly / dessan

Category: Halk döredijiliği we rowaýatlar, Kitapcy, Sözler
написано kitapcy | 26 января, 2025

Magtymguly / dessan MAGTYMGULY

Merkezi Hindistan, Çinistan (Hytaý), Arabystan, Hywa, Buhara diýen uly öwüs ýurtlary bolupdyr. Ol döwürde il agasy, ýakaly begres don geýen, almagöz bedew at münen, taryhda doýup-dolup geçen, 1170 (1756 m ý) Janbek hanyň döwründe Yrjabek, Nurbek, Esenbek, Kürtbeg, Ýusup Soltan, Äralyhan, Merdogly Merdan, Demirçi ogly Küwe, Gaýtmazgara, Taýmazbeg diýen il agalary bolupdyr. Baýlary sahawatly, dinleri kuwwatly, ýigitleri alfutüf muhabetli, garybyna muhabetli bolup geçen zamanada, şol döwürde Allaýar, Hudaýýar diýen iki sohta Selimhoja diýen afat ýagşy efendide okaýardylar. Olar okap, ylymlaryny zahyr bilip, ile ýagşy söz açmaga garadylar. Il içinde ýagşy, haýaly, edepli bolup üç-dört ýyl Selimhoja efendiden taglymat-ylymlaryny aldylar.

Magtymguly bir anna gijesi tünüň ýarynda uklap ýatyrka, bir düýş gördi: Çaryýar pirleri gaşyna gelip, kyrk çilten söhbetinde boldy hem şonda Selimhoja efendisi oňa bir alma berip: „Oglum, bu seniň nesibäň iý, söze çeper bolarsyň, biziň maslahatymzyň içinde bolarsyň. Myradyň, maksadyň şonda taparsyň” diýdi. Uklap ýatan ýerinde Magtymgulynyň sag tarapyndan dört atly gelip, „tur balam“- diýdiler. On dalmynyp turup sözlemäge başlady. Halypasy aýtdy:

– Bisimylla, balam, näme boldy?

Şol wagt Magtymguly gören düýşünü beýan edip şeýle sözlemäge başlady:

Bir gije ýatyrdym düýnүň ýarynda
Bir dört atly gelip „Turgun“ diýdiler.

Habar berem seniň „Şatlyk“ şanyňda
Hormat bilen baga bargyn diýdiler.

Nazarym ýetişdi ol dört merdana
Göwnüm joşa geldi, aklym haýrana
Ýanymda bar idi dört merdana
Biziň bilen baga ýörgün diýdiler.

Ol iki diwana tutdy golumdan
Aldylar gitdiler duran ýerimden
Bir ýşarat boldy wagt ýanymdan
Bir baryp seýran kylgyl diýdiler.

Bahawetdin Çarbagyna geldiler.
Selimhoja babalaryny gördüler.
Dört atlysy dört çaryýar boldular
Dilegiňi bizden dile diýdiler.

Resul alla diýdi ýa şahymerdan
Selimhoja baba ýa hökmi Süleyman
Abu Bekir Syddyh, Omar hem Osman
Bu guluň maksadyn bergen diýdiler.

Magtymguly turup gözün açypdyr,
Serine köp oýlar gelip geçipdir,
Pir elinden bir pyála içipdir.
Myradyň-maksadyň görgün diýdiler.

Magtymguly bu şygry aýdan soň, Selimhoja babasy:

– Gören düýşüň, balam, haýyrly, sen il hojasy il zekiýi boljak ekeniň, ile hormatly bolup ýagşylygy öz diliňden görjek ekeniň, uzak ömür sürjek ekeniň, myrat-maksadyňa ýetjek ekeniň, diýip, ýene elip diýip ýüzün sypady.

Aradan ýedi gün geçenden sora, indiki anna gijesi Magtymguly bir melewše bagyň içinde kyrk çilten söhbetinde bolup, asman – zemine seýran kylyp, ýene şol melewše baga gelip düşdi. Ol bagda seýran edip ýören wagtynda, öz düýşünde gören Resulalla, Selimhoja babasy, hökmi Süleyman, Abu Bekir, Omar, Osman ruhlary ýyglyp gelip, olar şahyra “Gadymda göreniň sözlärsiň” diýip, ýene-de haýyr pata berdiler. Magtymguly Aby-haýat köwser suwuny içip, şat bolup ýatan wagtynda „Dalmynyp göklere uçdum ýaranlar“, diýip ustat pirine, dosty Allaýara garap, gören düýşünü beýan eýläp, bir gazal aýdar boldy:

Bir jumga gijesi gördüm düýşümde,
taflynyp göklere uçdum, ýaranlar,
perwaz eýläp, seýran kyldym asmana
Nägehan baglara düşdüm, ýaranlar.

Saýraşyp agaçlar şeýda bilbiller,
Bagynda açylyp mürewvet güller
Berdiler Aby-haýat köwserden suwlar.
Doýmadym, ganmadym, içdim, ýaranlar.

Ol düşen bagymda ajaýyp çemen.
Ajaýyp mejlisi gördüm onda men,
Ýygylmyş jem bolup, onda kyrk çilten,
Salam berip golun aldym, ýaranlar.

Bir ýşarat eýläp orun berdiler,
Pyýala dolduryp şerap guýdular,
Bagtly gul bolsun adyň diýdiler.
Ony içip tamam joşdum ýaranlar.

Bagtymguly hoş ýar bolup oýandym,
Oýandym, örtendim, tutasdym, köydüm,
Bahaweddin pire onda el berdim.

Ganymat, gaýgysyndan geçdim ýaranlar.

Pirleriň beren ismi bilen onuň ady bagtly gul-Bagtymguly boldy. Bagtymgulynyň atasy Döwletmämmet Mürze ogludy. Ol-da pire gol beren adamdy. Bir gün ussady Selimhojanyň özi bir zat ýazdyrjak bolup. Magtymgula galam berdi, näme ýazdyrjagy essine düşmedi. Şol zaman Bagtymguly men öz ýadyma düşen ýerinden aýdaýyn diýip goluna sazyny alyp, bir gazal aýtdy:
Galam alyp namany ýazdyrdygym bilmezmiň
Afsun okyp hüt-hütin inderdigim bilmezmiň
Arş üstüne galdyryp mündürdigim bilmezmiň
Dört gije, üç gün ýyglap diňdirdigim bilmezmiň
Eşek münen Ysany ýeldirdigim bilmezmiň

Mejnun kibi sährada ýygláy-ýygláy gezdigim
Gözüm ýaşyn merjen dek düzüm-düzüm düzdüğim,
Fyrak kibi Gülşatdan umydymy üzdüğim
Joşgun berip ýyk oduna gaýnap-gaýnap gyzdygym
Şebbe kibi bir dagyn ýandyrdygym bilmezmiň.

Hüt-hüt kibin. Pereňden... çyn-maçyna bardygym
Bag içinde Balkysyň saçyn açyp gördüğim
Süleýmanyň tagtyndan sözläp habar berdigim
Guş gonsun diýip başyma bilbil heňin gurdugym
Çarşenbe gün düýn wagtda gönderdigim bilmezmiň

Tur dagynyň arkasynda Mejnun gurdy şadyny
Bisymylla diýip başlady, çagyrdy ustadyny
Hakdan gaýra bir kimse bilmeli oň dadyny
Gaýry aşyk nagra çekdi, şöhle urdy oduny
Göz ýaşymdan suw alyp söndürdigim bilmezmiň
Şirwanhananyň söwdasy ne ajaýyp söwdadır,
Gyldan bir ýag agyr berse, kyýamat gün ryswadır.
Ýüz ýigrimi saf gurlup, her safda bir gowgadır,
Aşyklygyň joşguny akmaz oýan derýadır.
Bir şugardan kyrk aşygy gandyrdygym bilmezmiň.

Suwdan gana döndürip jan berubin indirdi
Hak ýaradan biribar bizi dünýä götürdü

Nur hudaýet hulkumyza saddy bizi güldürdi
Dokuz aý, dokuz sagat enemizi emdirdi
Pany dünýä gyzykdyryp, aldyrdygym bilmezmiň.

Bagtymguly sözleýir wagyz pelek zährsi
Ýedi ýyldyz gardaşym aýyň-günüň arasy
Nury didämiň ýagtysy, ak gözümiň garasy,
Aby-zemzem çeşmesi sap merwerdir şöhlesi
Süleýmanyň tagtyny syndyrdygym bilmezmiň
diýip, Bagtymguly muny aýdansoň, Selimhoja babasy bek razy
bolup, oňa magtaw berdi. Soň bu ýere il-hoja gartlary ýyglyp,
jem bolup oturdylar. Şonda Bagtymguly göwün patyşasyndan syr
açyp, bir gazal aýtdy:
Göwün bir beden Şahydyr
Her sözi göwün hoşundadır
Ýedi yklyma dagynda
Her birisi öz işindedir.

Bulutlaryň çykyp-inmesi
Howanyň göçüp gonmasy
Dünýäniň agyp dönmesi
Ýaradan hak işindedir.

Kimdir bu dünýäde galan
Maňa çyndyr saňa ýalan
Bir akdyr, bir gara ýylan
Her kimsäniň başyndadır

Bu panynyň asly ýokdur
Kelam gadym sözi hakdyr
Bu gün göreniň erte ýokdur
Ajal oky gaşyndadır.

Üç essesi däli derýa
Bir essesi ýerde gowga
Bir gün guçar pany dünýä
Bilmen näçe ýaşyndadır.

Bagtymguly ýar hudaýdyr

Ajal oky, pelek ýaýdyr
Dünýä bir kerwensaraýdyr.
Adamzadyň gaşyndadır.

diýip muny aýdan soň, ýene ýyglyp gelen garrylaryň, selleli hajy-hojalaryň göwnüni awlap, röwßen gözlerinden, mähriban sözlerinden söz açyp, bir gazal aýtdy:
Gara daşdan garynjany aýran göz,
Jahanyň röwşeni göze myhmandyr,
Gelene aç diýip, myhman ýüzüne garama
Aşa muhtaç däldir söze myhmandyr.

Ýok diýme gardaşa herne ber baryň
Döwletiň aldyňda, açylar ýoluň
Baglatma şeýtana barmagyň goluň
Şat olsa gardaşyň ýaza myhmandyr.

Ýigidiň bolmasa ýaragy-aty
Ýaragyň hümmetsiz, bolmaz gayraty
Garryýanda gider biliň kuwwaty
Kuwvatlygyň zory dyza myhmandyr.

Bu dünýä gözüne gülüm-gülümdir
Jepasy köp bolar jebri zulumdyr
Näçe müň ýaşasaň ahyr ölümdir
Amanat janyňyz tene myhmandyr.

Bagtymguly ýalan ýokdur sözümde
Ölüm ýadymdadır gorky gözümde
Bagtly ýaşasaň ýeriň yüzünde
Adam ogly baş gün duza myhmandyr.

Bagtymguly muny aýdyp bolan soň, şol zamanda dag başyna duman düşüp, açylyp, ýagmyr ýagyp, sil geçip, ýel ösüp, agaçdan ýafraklar gaçyp duran wagty, „Bu nä ýeller, nä ýagmyrlar boldy“, diýdi. Ýene onuň özi aýtdy: Ol zatlaryň barysy-da biziň ahyr wagtdaky ömrümize mysaldyr, ony size saz bilen beýan eýläýin diýip bir gazal aýtdy:
Altmış ýaşan ala garly daglardan
Duman geçer, ýagmyr ýagar, sil galma.

Şeýda bilbil mekan tutan baglardan
Hazan urar, ýaprak solar, gül galmaz.

Gelen geçer bu ýalançy jahandan
Her kim içер ol şerapdan, ol jamdan
Ýürek gaýnar her söz geler zybandan
Dahan gider, dendan düşer dil galmaz,

Jana degse garrylygyň zäheri
Zebun bolar göwün-göwde şäheri
Goldan gider ýigitligiň bäheri
Kuwwat gider, dyz egiler, bil galmaz

Bir namardyň köp minnetli aşyndan
Gol uzatma aýlanawer daşyndan
Kerwen geçer beýik daglar başyndan
Ezgen biter ýowşan biter ýol galmaz

Dilber göwnüm, bu jahanda kim galar
Ol mekana giden gelmez, gum bolar
Görkli ýüzüň görmez bolar, kül bolar
Bagtymguly il, patyşa, beg galmaz.

diýip, Bagtymguly muny aýdan soň, Selimhoja efendiniň bir dogany, şatlyk, toý edip ýatyr diýip, hoş habar geldi. Selimhoja iki diwana sopusyny ýanyna alyp eýerdip, asta-akryn toýa geldiler. Görse zinetli ulu-öwüs toý bolup ýatyr.

Ýedi ýerde ak öý tutulan, garaly-akly goýun dünýäni gurşap ýatyr. Il agalary toýun toýlap, zowky-sapada otyrlar. Yrjy bek, Nurbek, Esenbek, Kürtbek, Batyr Hasan, Sultan Ahmet, Äralyhan, Merdogly Meýdan, Demirçi ogly Küwe, Gaytmaz gara, Taýmaz beg, ak sakgal, gara sakgal goja-garrylary bilen jem bolup otyrlar.

Şonda Bagtymguly Selimhojanyň doganlarynyň toýun toýlap bir gazal aýtdy:

Aga begler haýyrly bolsun toýuňyz
Muhannes egdirmesin boýnuňuz
Bir çopanda altmyş hatan goýnuňyz
Şatly bilen haýyrly bolsun.

Eý agalar birge bolsun malymyz
Birge bolsun namysymyz, arymyz
Bir atadan altmyş agul hemmämiz
Bir supraga gol uratsa barymyz

Onbäşimiz ekin-tikin eýlesek
Onbäşimiz aga sözün sözlesek
Otuzymyz duşmanymyz yzlasak
Ary ýerde soltan bolsak birimiz

Taňrymy ýat kylyň otursaň-tursaň
Muhammet ummaty bendesi bolsaň
Hak zikiriň mydam dowamat kylsaň
Şonda yrazy bolar ata-pirimiz.

Barçanyň hajasy Allaýarymyz
Ymam agzam mezhep yslam dinimiz
Atadan uludyr ustat pirimiz
Ýigrimi alty ryym bolar pirimiz.

Hyýanat eýlemäň datly gardaşa
Hyýanatly bolan bişer ataşa
Nebsine uýan kişi derine düşe
Hyýanatsyz soltan bolsun başymyz

Bagtymguly çekmesin muňly zaryny
Supra ýaýyp düzüň hormat nanyny
Hernä alla üçin beriň baryny
Ahyr demde alla bolar ýarymyz.

diýip, Bagtymguly ýedi gije-gündiz Selimhojanyň doganlarynyň
toýun toýlap, soň öz ussat iline gaýtmaly boldy. Ussat iline
gelip bir aý boldular. Onuň durmuş mekany on bir hanyň ilidi.
Taglymat ylymlaryny bilip, ylmy-şerabyn içip, atasyny,
enesini, kowum-garyndaşlaryny sagynyp , öz ussat pirinden
rugsat sorap, Bagtymguly bir gazal aýdar:
Alym atam, şirin dilli ussadym
Rugsat berip dogry ýola gönderiň
Aryşdan aşyrmyşam nala perýadym

Hormat bilen dogry ýola gönderiň

Pir ussadym dogry ýoldan ötüren
Ylym berip takyk ýoldan geçiren
Abu haýat köwser suwun içiren
Hormat bilen dogry ýola gönderiň.

Atam-enem amanlygyn bileýin
Uly zyýarata togap gylaýyn.
Deňim-duşum gardaşlarym göreýin
Rugsat berip, bizi ýola gönderiň

Şükür bu gün meniň göwnüm hoş olup.
Üç ýyldyr ilden akyra daş olup,
Ana haky gözü ganly ýaş olup
Rugsat berip dogry ýola gönderiň

Oýandym örtendim ýerimden turdum
Atam Döwletmämmet pirimi gördüm
Kyrk çilten mejlisli söhbette boldum
Bagtymguly dogry ýola gönderiň,
diýip, Bagtymguly muny aýdan soň, ussat piri munuň ylmy hak
şeraby içenini bilip hem-de Bahaweddin pire gol berenine
begenip, muňa razy bolup, iki sopuçyny çagyryp alyp ikisiniň
gaýtmagyna haýyr pata berip, Allaýara döwletli bol, il naýyby
bolarsyň, Hudaýara bagtly bol, il diwanasy bolarsyň hem-de
iliňize baryp wagyz-nesihatýzy berersiňiz, baryň ýagşy ýola-
diýip, uzadyp iberdi.

Bular ýola rowana boldy.

„Ýören adam näme görmez“ diýip aýdylany bar, indi habary Azady
şäherinden eşidiň.

Bir gün il agasy, don ýakasy Janbek hanyň öyüne bir derwüş
geldi. Ol haýyr sahawat yzlap gelip, salam berip oturdy.
Janbek han aýtdy:

Hoş geldiňiz, derwüş. Alyslımyňsyň, ýowuklymysyň?

Derwüş aýtdy:

– Ýowuklydyryn.

Janbek han aýtdy:

¬Ikilimisiň, dörtlümisiň?

Derwüş aýtdy:

¬ Dörtlüdirin.

Ýene Janbek han aýtdy:

¬ Irlimisiň, giçlimisiň?

Derwüş aýtdy:

¬ Irli edim, ýykyldym turdum, ýykyldym turdym.

Onda Janbek han aýtdy:

¬ Ýykylyp turan kişä kömek gerek diýip, bir tulum altyn berdi.

Derwüş altyny alyp, ýola rowana boldy.

Indi habary Allaýar, Hudaýardan alaly. Bir näçe medet ýol ýöräp, geýden-geý aşyp, bir kerwene hargyşdy. Bagtymguly kerwenbaşynyň göwnüni awlap, kerwen nä kepde göçüp gidýän bolsa, biz-de ahyr demde şeýdip göçjekdiris, diýip, bir gazal aýdar:

Panydan bakyýa göçe-göç bolsa,

Bu dünýäden göçe-göçe gidersen.

Ajal janyň berip içe-iç bolsa,

Jan ajygyn çeke-çeke gider sen.

Sypatyň saraldyp, meňziň solduryp,

Jesediňden çykar janyň aýrylyp,

Kowum-gardaşlaryň galar maýrylyp,

Etegiňe kaka-kaka gider sen.

Bu dünýäde şat olmagyl her zaman,

Janyňa ynanma durmuşyň güman,

Ýaradandan geler saňa bir perman,

Baryn taşlap çyka-çyka gider sen.

Dünýä kowan üçin saňa ýetdirmez,

Iýdirmez-içirmez, abraý artdyrmaz,

Guýrugyn çoňkaýdar, saňa ýetdirmez,

Ony kowup çyka-çyka gider sen.

Bagtymguly bu dünýäge uýumaňyz,

Baky döwletiňden garap galmaňyz

Ahyr demiňizde iman diläňiz

Baryn taşlap çyka-çyka gider sen
diýip Bagtymguly muny aýdyp, ganymat-gaýgyny, dünýäsin terk
edip, baky döwletin oýlap: hak söyen gullaryňa bu dünýä
peýdaly diýip, bir gazal aýdar:

Pany dünýä sen üstüňe gelene
Haka dürs gula, astyň peýdaly,
Hak ýolun aňlaman zowkun görene
Haçanda astyňdan üstüň peýdaly

Bir kerwende üç müň düýe bolandan
Ulu Söýünhana uýa bolandan
Altyn-kümüş kemer söye bolandan
Ah janym diýmedik saglyk peýdaly

Pany dünýä hiç bir kimsä ýetdirmez
Guýrugyn çoňkaýdar, bular tutdurmaz
Dokuz tapanyň üçden aşyrmaz
Bäş gün ömrüň ötür saglyk peýdaly

Saglykda näme gerek sen gara maňa
Özüňi ýat eýle, ölä bir doga
Ynjytma pahyry, ýola sal, gara
Gol ujundan teňne beren peýdaly.

Bagtymguly bir-de ýalan sözleme
Ýalan aýdyp rastyňy gizleme
Gyýbat iýme, asyl dawa yzlama
Çyn ýürekde iman nury peýdaly
diýip aýdyp, ikisi dagdan-daga aşyp, ýol çekip gelýärler. Bir
näçe medet ýol ýöräp, dünýäde bolan guşlaryň, gurtlaryň,
keýikleriň saýasy bolan almaly baglaryna gelip girdiler. Bu
bag herki bir janawerleri öz arzy-halyny sözleşip duran miweli
bag eken. Bu ikisi bag saýasynda saýalap, ýatyp-turup, ýorejek
bolan halda, bir ses eşitdiler. Şol wagt Bagtymguly: „Hakny
ýat kylmasaň, galdyň arman içinde“ diýip herki bir guşuň
hünärini beýan eýläp, bir gazal aýtdy:
Pikir kyldym gökge, ýere
Bu akyl jan içinde

Görgünjan alla diýer
Etsiz uzgen içinde

Gider ýoluň bilmeseň
Dagly ýolda ýörmeseň
Hakny ýada salmasaň
Galdyň arman içinde

Göwnüm aýdar hos olsam
Iýsem-içsem joş olsam
Gözellere duş olsam
Ýatsam eýwan içinde

Ýere biten nehadatlar
Gyzyl güller gök otlar
Gapyl adam bu zatlar
Göwnüm perman içinde

Barçanyň hojasy Alla
Üç yüz altmış öwlüyä
Lük-lük okyr kulhualla
Handan-mandan içinde

Torgaý okyr müň weýran
Toty guşlar oňa şat
Mömünler otdan azat
Ahyr zaman içinde

Baýguş aýdar derdim bar
Teswihim bar, güdüm bar
Weýranada ýurdum bar
Zary girýan içinde

Agsak aýdar pakyr men
Gulluguma hakyr men
Hakny ýa-da okyrmen
Şany şabad içinde

Meçuç aýdar gider men

Gördüm, bildim ýeter men
Bag saýada ýatar men

Garga aýdar garkyldap
Üç agaçdan watan tikip
Harman içinde ýatar men

Durna aýdar dür açar men
Gyş Hindistana göcer men
Bagdat suwuny içer men
Asmanlarda uçar men

Gökde laçyn deý pyrlanyp
Belent dagdan geçer men
Balalarmyň derdinden
Ýüregim gam içinde

Böri aýdar apar men
Çöl meýdanda ýatar men
Meniň işim çapar men
Guýrugyndan gapar men
Balalarym gaýgylanyp
Ryzkysyn tapar men

Keýik aýdar haýbatym
Dag içinde zinetim
Balalarym rahatym
Hergiz işi bitmesin
Ojakbaşdan gitmesin
Balalarymy atan kişi
Myradyna ýetmesin
Taňryny ýat kylyp
Resuly hak bilip
Bizi azat eýlesin

Bagtymguly pakyr men
Gullugyňa hakyr men
Gije pikir, gündiz zikir

Hakny ýatdan okyr men

Nebsi dünýä gaýgysyndan

Arzuw çekip otyr men

Alty agajyň saýasynda

Günüm girýan içinde

diýip, Bagtymguly muny aýdyp, Kürtbegiň iline gelip, sahawatly gartlary bilen geňeşdar bolup, söz açyp: „Eý gardaşlar biz baş gün haryyet gelen myhmandyrys. Bir- birimize muhabbetli bolup, aky-awy sözleşmäni, mähriban gardaş bolup ýörsek, ýoluňyz dogry, dinimiz bütin bolar. Hem-de: tekepbir, gybat, kastlyk, zulumlyk kylmalyň. Bu dördüsi bir gardaşdyr. Ol sözlerden ýyrak bolup, baky döwletden oýlap, atalar sözünü ýüze çykaryp, il içinde, il zergesinde ýörsek, sözüň manyly, pataly bolar. Ili depip, tekepbirlik eýläp, ili söýmeseň, söýmän gitseň, başyň hataly bolar. Ýagşy bilen aman ýörseň-içen aşyň bal dadyr, ýaman bilen ýagşy ýörseň içen aşyň uw dadyr. „Ýaman bilen baş goşandan, ýagşy bilen daş daşy“ diýenleri. Goldan kuwwat, gözden görüp, başdan aň, bilden güýç giden soň, dogan ganda, dost ganda, kowum ganda, oba ganda, il ganda diýip, Bagtymguly bir gazal aýdar:

Doklugyň çaykanyp ýykylsaň bir gün

Onda saňa dogan ganda, dost ganda

Damagyňdan sykyp, bagyrdar bir gün,

Kowum ganda, gardaş ganda, il ganda.

Ahyret alysdyr-ýoluň ýragy,

Imanlynyň onda ýanar cyragy,

Minen aty onuň jennet pyragy

Ýagşy guluň rahaty hem onda.

Halal zurýat bolsa dogan tapylar

Haram zurýat bolsa gapyň ýapylar

Köpuniň köz bolup, oduň saçylar

Onda saňa rahat ganda gün ganda.

Zulumlyk eýleme müň min gardaşa

Kastlyk eýleýen ýoldan adaşa,

Öz başyna gazar çukur hem düşe,
Ol ýowuza ýagşy ganda, ýol ganda.

Bagtymguly haka dogry sözläňiz,

Haka şükür, sena bada eýlääňiz

Hakdan iman diläp, ahyr aýlaňyz

Amal ganda bolsa, iman hem şonda diýip,

Bagtymguly muny aýdan soň, Kürtbegiň hajy-hojalary, ýaş-ýuślary hormat gylyp, Bagtymgulyny bek gaty söydüler. Häli-de bolsa mysal sözüni aýt, balam, gulagymyzda galsyn diýdiler.

→ Eý gardaşlar, dünýä bir sary ýaňgaga mysaldyr. Gurulmuş ynsanyň amaly şonuň aşyna mysaldyr. Ýangagyň aşly bolsa, bazara salyp, satyp bahasyny alyp, bazarly bolup gaýtjaksyň, ýangagyň çüýrük bolsa, aşyň-halmanyň ýok, harjyň ýok, gury gaýtjaksyň. Ahyret şoňa mysaldyr, amalyň bolsa, bazarly bolduň, bir haryýet gelen myhmansyň-diýip, Bagtymguly bir gazal aýdar:

Çüýrük hoz eýlediň jahanyň köprüň

Bir humar bazardyr ötüp durupdyr,

Çüýrük saman gyldyň mata bazaryn

Köpgüne barabar satyp durupdyr.

Hak ýaratmyş alty günde dünýäni

Ýokdan bar eýlemiş jümle ynsany

Haryýet gelmişdir gelen myhmany

Müň ölüp, müň bir dogup durupdyr.

Düzülmüş dünýäniň durmuşy ýalan

Mähriban janlaryň gülleri solan

Dünýäniň gurşawy bir gudrat ýylan

Guýrugy başyna ýetip durupdyr.

Söz aýtsaň ýigide dogrusyn sözle

Bu günüň hoş görüp, ertäňi oýla

Takdyr hem hudaýyň emri bile

Dört barmak guýrugyn iýip durupdyr.

Owal şam, ahyr şam iliň erkany

Sürülmiş ynsanyň bolar mekany
Onda gurlar amal söwda dükany
Kimi gülüp, kimi ýyglap durupdyr.

Bagtymguly aýdar rasyn size
Ahyret bakydyr, amalyň düzé
Dünýäni gutarmış ýedi kelpese
Şol beýik ýylany ýudup durupdyr.

diýip, Bagtymguly muny aýdan soň, il-hojalary, ýaş-ýușlary, saddyk ustadyňa diýip, magtaw berdiler. Muny eşiden ham-hars göwrelerini galdyryp, gulak saldylar-ýigididin aýdan wagyz-nesihatyna, sözlerine. Şonda Bagtymguly: Il gardaşlarym, ahyret çyragymyz zinnetli hasyllarymuz, Adam ata, How ene, Bahaweddin pirler, iki dünýä çyragy Muhammet Mustapa, Abu Bekir, Omar, Osman, Aly, Merýem ene, Äşe Patma, Seyit söygüli gullar, Hemze Bähliwan, Talhy Zebir, Abdyrahman, Hasan-Hüseýin, dört müň dört yüz ýaşan Lukman hekim, Huda söyen söygüli-zinnetli hasylymuz alan patyşanyň, diýip, bir gazal aýdar:

Bu dünýä asyl pany
Adam ata, Howa hany
Dünýäni ýedi aýlanan
Bahaweddin pirler hany

Mekge zynaty ýaraşan
Ýa rebbi bilen görüşen
99 müň kelbe aşan
Hak Mustapa ärler hany

Mekgede yüz ýyl oýnaýan
Jennetde gözü ýaýnaýan
Yslam üçin jan gynaýan
Ol Hemze bähliwan hany

Ozal gul bolup satylan
Soňra zyndana atylan,
Müsürde patyşa bolan
Ol Ýusup pygambar hany.

Ebu Bekr ýollar açan
Magrypet dürlerin saçan
Din ýolunda dogry geçen
Omar, Osman, Aly hany.

Arşyl Agla ýer dewrendi
Melekler zar-zikir oýldy
Hak Mustapa ony gördü
Ol söygüli Belal hany.

Dogry geçip dogry ýören
Hak ýolunda mutyg bolan
Merýem ene, Äşe Patma
Seýit söygülli gullar hany

Haryýet durmuşyň güman
Ýaradan hak bersin iman
Talha, Zebir, Abdyrahman,
Huda söyen gullar hany

Ozal bu dünýäge gelen
Hatam bilen ýoldaş bolan
Kerbelada şehit bolan
Ol Hasan-Hüseýin hany

Bagtymguly çekme arman
Hakdan geler bir gün perman
Ajala tapylmaz derman
Dört müň dört yüz ýaşan hany
diýip, Bagtymguly muny aýdan soň, döwletli il agalary, türkmen begleri, salkynnda saýalaýan gyz-juwanlary, garybyna muhabbetli, şepagatly bolsun diýip, nesihat-özüdini berip, Bagtymguly bir gazal aýdar:
Bir döwlet iliň begi bolynça
Döwletliniň gapysyndan ýörinçä
Bi asylyň hyzmatyndan ýörinçä
Asly begiň saýasynda il boluň
Ýamany goý, ýagşylara göz aldyr

Ýagşynyň durmuşy hormatly güldür
Gargyş alma zürýadyň azaldar
Akarda suw, ýa öserde ýel bolgul

Süleýman sen mura bir gulak goýgul
Sözünü diňlegil, jogabyn aýtgyl
Hekim bolsaň halkyň gün kibi çoýgul
Çar tarapdan garap, halka il bolgul

Ýaman işdir öz nebsini beslese
Akmaklykdyr özün ýagşa taşlasa
Her bazarda rowaç bolmak istese
Ýagşy, ýaman diýme, gün kibi çoýgun

Bagtymguly bardyr demiň hasaby
Ir-giç ýiter gyrbyldanyň nesibi
Kişi bolsaň, dogry eýle hasaby
Ýagşy ýaman barçalara dil bolgun,

diýip Bagtymguly nesihat sözlerini aýdan soň, il begleri,
hanlary bek gaty hormat kyldylar. Saýada ýüzüne perde tutup,
salkynlap oturan gözellere tagzym gylyp, gözelleri ýüze
çykaryp, Bagtymguly bir gazal aýdar:
Gözel bardyr gözellerden zyýada,
Onuň hyzmatynda bolasyň geler,
Edepli, ekramly mylaýym zada
Onuň bilen ömür süresiň geler.

Gözel bardyr günde-günde görmeli
Şol gözeliň zyýa zülpün örmeli
Döküp hazynanyň baryn bermeli
Onuň dileğinde bolasyň geler.

Gözel bardyr uzyn bolar alkymy
Garaňky gjede düşer ýalkymy
Sözleyénde hem sözleri bal kimin
Dünýä malyn berip alasyň geler.

Gözel bardyr sirke basar saçyny

Eriner hem ýuwmañ gabak gaşyny
Söýmez ulusyny, artmaz saçyny
Onuň hyzmatyndan gaçasyň geler.

Bagtymguly syn gerekdir gözele
Arzuwym bar täze Zülpun düzene
Dünýä malyn harç et ýagşy gözele
Ýamanyň ýanyndan gaçasyň geler.

Gözellere bu gazaly aýdan soň, uly-ulus agalary, ýyglyp, jem bolup, pir-atalardan uly nesihat, öwüt aluw bek ýagşy diýende, Bagtymguly ata nesihatyny aluw ýagşy diýip, bir gazal aýtdy:
Berse ataň maslahaty
Algyl bolan nesihaty
Ýumşak sözle, gülme gaty
0jak orun saňa galar.

Ata maslahatyn alsaň
Iliň zergesinde ýörseň
Halal maslahatyň berseň
Täji döwlet sende galar.

Berlen öwüdi almasaň
Bilene gulak salmasaň
Maslahaty hoş görmeseň
Döwlet gaçar sende galmaz

Deň-deňi bilen bolar
Şady-horram oýnap güler
Ýaman hatyn, ýöremez at
Araňzyň görkün alar

Ýaman goňşy çapar gaýta
Ýykylsaň-da deper gaýta
Senden aýyp tapar gaýta
Başyňa bir bela bolar

Bagtymguly döwran sürer
Şady-horram oýnap güler

Teçjaldan soň şeýtan iner
Oňa gara günler galar.
diýip, muny aýdan soň, ol döwürde dolup, doýup geçen, suprasyn
düzeden han-begleri ýadyna alyp, Bagtymguly ýene bir gazal
aýdar:

Bir sözüm bar diýsem şahy sultana
Dünýäde hormatly begler galmadı
Döwletli beglerim supra düzene
Desterhan üstünde myhman galmadı

Ygtybary ýokdur ýalany söýen
Dogrusyn keri goýup, ýalana uýan
Ýetimiň, ýesiriň malyny iýen
Ýüregin ýel alan begler galmadı

Galmady dünýäde ýagşy muhtabır
Dünýä baýlygyndan ýygypdyr köp zer
Aýdyp ötüp gitdi ol haýryl Beşer
Dogrulyk ýolunda ynsan galmadı.

Halaýyk barçasy nebsi hor boldı
Zekiler gyryldı, dünýä dar boldı
Alymlar kitabyna zar boldı
Taňryny bir bilen ynsan galmadı.

Müfti öz sözüne gylmadı amal
Şerigat işine bermedi kemal
Halk içine düşdi hyrs atly kesel
Dogrulyk ýolunda ynsan galmadı.

Bagtymguly aýdar taňryny tana
Munda oýnap gülen gardaşyň hany
Heýç ynanma bu ýalançy pany
Yllany bir diýen ynsan galmadı.

diýip muny aýdan soň ynamsız bir haryýet panydyr, ertir şat
bolanlar, öýlän bolmadı ertir gülenleriň aşama galmadı, ajal
ýetip, ýumulsa gözü, goý bu dünýäne geldi-gelmedi, kyrk şähri
puldan dolduran Karun gözü gumdan doldı, puldan doýmadı-diýip,

olary mysal getirip, Bagtymguly bir gazal aýdar:
Köp ýigitler geldi geçdi jahandan
Näçe men-men diýen begler galmadı
Gerdişi göç gahwa pelek elinden
Ertir şat bolanlar öylän gülmedi

Günden güne biçäre bu ajal haýat
Bir beladyr hiç gutulmaz bu zynat
Günden güne aşak düşen adamzat
Ertir görenleriň agşam galmadı

Bir görkli panydyr dünýäniň ýüzi
Nesihatym eşit, diňle bu sözi
Ajal ýetip, adam, ýumulsa gözi
Goý bu dünýäge geldi-gelmedi.

Humaýun ýurduny saldyran Harun
Dünýäni dört bölen hany Fridun
Kyrk şähri gyzyldan dolduran Karun
Gözi guma doldy, pula doýmady

Bagtymguly haýran her ýana bakar
Hak emir eýlese, daşdan ot çykar
Ýaman ogul doýsa ilini ýkar
Ýaman ogul doýsa asyl gurmasyň,
diýip muny aýdan soň Bagtymguly: Her kimiň atasy öz uly
piridir, ata-enä hormat gylyp lezzetlešeň, bagy-bakjaň
lezzetli bolar. Eger hormatlamaşaň, janyň jepaly, başyň hataly
bolar, bir gündelik myhmandyrys. Nädip eneňe bardyň, hak
gudraty-emri bilen ýalançy panyá geldiň-diýip, mysal getirip,
bir gazal aýdar:

Owal atamyň bilinden suw bolup anama geldim
Syzdyryp anama baryp, bir gatra gana geldim
Anamda surat bolup, bir şirin jana geldim
9 aý ana garnyndan inip jahana geldim
Emip anam süydüni gündelik myhmana geldim

Ýaradanym gudrat bilen diş bile dahany berdi

Sözlemäge söz bilen, dahanda zybany berdi
Göwnüm gidip her ýana, turdym, aýagym ýördi
Bildiň ýakyn ýadyňy, gözüň dünýäni gördü
Okyp görüp, kitap alyp, sen on ýasa geldiň

On baş ýasa baranda oglanlykdan saýlandyň
Gyz geline meýil edip, göwün berip gülündiň
Hakyň permany bilen ahyr bir gün öylendiň
Ýigrimi ýasa gelende bedew atyň saýladyň
Bedew münüp syzgyryp, sürüp meýdana geldiň

Otuz ýasa gelende, nuhyň bir algyr şiri,
Dünýä gamy başyňda, köýüp ýörüp ýelip sen
Ähli musulman bolanyň, ölinça halal iýer sen
Kyrkyňda towa eýläp, toba-tagsyr diýer sen
Göwnüňi bire baglap, eziz subhana geldiň

Elli ýasa baraňda dogrulykda bolar sen
Bäş wagtyny düz okap, Haka şükür kylar sen
Altmyş ýasa baranda, gartlygyň biler sen
Nägadar hem gazansaň. Ahyr bir gün öler sen
Eken ekinin bişirip, orak ormaga geldiň

Ýetmiş ýasa baranda ganyň gaçar yüzüňden
Ak dişleriň dökülip, söhle gider gözüňden
Kuwvat senden aýrylyp, güýjüň gider dyzyňdan
Segsen ýasa baranda göwnüň geçer özüňden
Gider bolsaň dünýäden, ýakasız dony geýdiň

Bagtymguly bähnetdir her kim togsana ýetse
Hiç kim oňa haýran bolmaz, ajal ýakaňy tutsa
Ahyr boljagyň şoldur, teniň ýer bile ýatsa
Ynanjy gazansaň, ýoluňy rowan etse
Işik-tüýnügi ýok, garaňky jaýa gitdiň
diýip, Bagtymguly muny aýdyp, dünýä ýaraşygymyz, ahyret
çyragymyzy alan, zinetli hasylymyzy alyp, ýaraşygymyzy
solduran panpsyň diýip, ýene bir gazal aýdar:
Ha ýaranlar muslimanlar

Sen ozaldan ýalan dünýä
Töwesdiň ömrüm gutardyň
Jana talaň salan dünýä

Kime görkezdiň peýdany
Görmedik suwda-zyýany
Näçe-näçe Süleýmany
Täji tagtyn alan dünýä

Kimdir senden güler gider
Ýürek bagryn diler gider
Saňa gelen ýyglar gider
Kimdir sende gülen dünýä

Kimseleri girýan etdiň
Didelerini girýan etdiň
Ýürek bagryn birýan etdiň
Şeýle derde goýan dünýä

Bagtymguly many saçar
Her kim öz kysmatyn içer
Saňa gelen durmaz geçer
Kimdir sende galan dünýä,
diýip muny aýdan soň, Bagtymguly geçen mähriban günlerini
essine alyp, hazan ýeli barsynyň gülün soldurjakdyr. Allaýar
gardaşym, okyp alym bolsa, şeýtan boljak edi taňry men diýip
ýören Şeddat galjak edi. Ömrün satyn alsa, Karun aljak edi,
ynamsyz haryýet gelen dünýedir diýip, bir gazal aýtdy:
Gulak goýuň asyl sözüň beýany
Hazan bostan gülüň ýoldy-da gitdi
Dünýäniň hiç kime ýokdur ynamy
Ýer bagryna dartybaryny ýuwtdy

Habardar bol sagyň bile soluňdan
Aýryldyň iliňden arka dagyňdan
Bir gün aýra salar seni bagyňdan
Bir bişen miwäňi ýoldy-da gitdi

Bu dünýä ynanan owal şat bolar

Aga-ini, dogan-gardaş ýat bolar
Hazan ýeli degse, ýanmazdan solar
Açylan täze gül soldy-da gitdi.

Okyp alym bolsa, şeýtan bolardy
Taňry men diýip ýören Şeddat galardy
Ömrün satyn alsa Karun alardy
Janlary jähennem düýbüne gitdi

Bagtymguly aýdar magnasyn saçyp
Halyl gurban etdi oglundan geçip
Musa gutulmady ajaldan gaçyp
Barysyn aždarha, gara ýer ýutdy,
diýip, Bagtymguly muny aýdan soň, bir näce medet ýol ýöräp,
dalyp -aryp, ajygyp Azady şäherine ýetdi. Ol iliň ak sakgal
magraç gartlary, sylagly-hormatly ýigitleri garşıy çykyp,
göterip alyp köp söydüler. Şonda Bagtymguly oval dünýä inip,
doýup-dolup geçen, dört müň dört yüz ýaşan Lukman hekimiň
bedew atly han sypatly Rüstem Pälwan, üç yüz on üç mürseli
bilen hak Resuly goýmadyk pany dünýä sizi-de, bizi-de alar
diýip bir gazal aýdar:

Dört müň dört yüz ýaşan Lukman hekimiň
Teni gara guma batdy, ýaranlar
Bedew atly han sypatly Rüsteminiň
Ajal ýakasyndan tutdy, ýaranlar

Ýusup dogrusynda Ýakup ýanynda
Synasy bagrynda derdi janynda
Gadryn bilmedikler boldy ýanynda
Ýusuby gul diýip satdy ýaranlar

Äleme höküm etdi Isgender Soltan
Ajal tasbyryna tapmady derman
Tagbyn ýel göteren hökmi Süleyman
Galmady dünýäden ötdi ýaranlar

Üç yüz on üç mürsel galmady biri
Hany Hasasy Süleymanyň weziri

Hany hak resul hem hakyň Şiri
Gara ýer enesi ýutdy, ýaranlar.

Bagtymguly aýdar gapyl oturmaň
Gara janyň gaýgy bilen ötürmäň
Ýalançyny hasrat bilen ötürmäň
Bir pasyl döwrandyr ötdi, ýaranlar.

diýip, muny aýdan soň, magraç garrylary sylagly ýigitleri hoş görüp, Bagtymgulynы göterip alyp, köp söýüp, dünýä zinetimiz il ýaraşygymyz, hoş sapa geldiňiz diýip, şady-horram boldular. Ol zamanda Bagtymguly dünýewi mynasyp sözleri terk edip, baky döwletden söz açyp, aksakal magraç gartlaryň göwnüni awlap, ýaşlaryna tertip öwüt berip bolanyndan soň, size toba tapylmaz, gapyňyz açyk dur ekeni, toba gaýdyňyz diýip bir gazal aýdar:

Gapyňyz açykdyr, işik ýapylmaz
Eý janlarym, estahpara gaýdyňyz
Ölenden soň size toba tapylmaz
Eý janlarym, estahfara gaýdyňyz

Elip bilmedigiň işi harapdyr
Bi sena dilinde haýyrly kebapdyr
Jum jomart, ha, hemze dilde gaýratdyr
Eý janlarym, estahfara gaýdyňyz

Bir elip ýigitlik, garry dal budur
Gözüň derýa, kirpikleriň sal budur
Ajal gany, kerwensaraý ýel budur
Eý janlarym, estahfara gaýdyňyz

Estahfar diýeniň elipdir başy
Rişwet iýeniň haramdyr aşy
Gözüne görünmez kowmy gardaşy
Eý janlarym, estahfara gaýdyňyz

Estahfar diýeniň alty harply
Ezraýyl haýbatly geler zarply
Gylyçdan ötgürdir syraty howply

Eý janlarym, estahfara gaýdyňyz

Ol zamanda seniň synagyň geçer
Magryfet eýlese dürlerin saçar
Söýgülü güluna gapysyn açar
Eý janlarym, estahfara gaýdyňyz

Bagtymguly özi bersin döwleti
Ybrahym Halylyň boluň milleti
Ýatlaňyz taňryny, Resul ýmmaty
Toba tagsyr, estahfara gaýdyňyz,
diýip, muny aýdan soň magryfet garrylary, sylagly ýigitleri
munuň aýdan sözüne kanagatlanyp, güler ýüzli, şirin sözli,
zinnetli-muhabbetli sözüne aşyk bolup, saddyk ustadyňa
diýende, Bagtymguly bir gazal aýtdy:
Munda tagat eýlemeseň
Onda rahat hergiz olmaz
Ýaradanyň hak bilmeseň
Eden tobaň kabul bolmaz.

Ýaradanyň ýada alyp
„Men garyp guluň“ diýip
Toba tagsyr alla diýip
Ölseň imanyň aýrylmaz.

Bir garybyň sözi ýörmez
Gülüşerler, orun bermez
Diňleseler gulak salmaz
Deňlikde kemal tapylmaz.

Men diýip sen söýleseň
Men diýip sen oýlasaň
Bäş wagtyň terk eýleseň
Kalbyňda iman tapylmaz

Akyl hem bir syrdaşdyr
Amanat janyň ýoldaşdyr.
Haýa, iman bir gardaşdyr
Nurly çyragy aýrylmaz.

Bir haka ýalbar, şükür kyl,
Ömrüň öturme, tagat kyl
Baky döwletiň özüň kyl
Bir dileksiz kemal galmaz

Bagtymguly dogry ýörseň
Söýükli ummady bolsaň
Dogry geçip, dogry olseň
Diliňden iman aýrylmaz
diýip, muny aýdyp zowky-sapada boldular hem-de Azady şäheriniň
agalary, Janbek hanyň sylagly, hormatly türkmen il-dilberleri:
Arçybeg, Gurtbeg, Nurybeg, Esenbeg, Äralybeg, Merdogly Meýdan-
il dilberleri jem bolup, bu iki ýigide şatlyk toý tomaşa edip,
bu iki ýigidi gutladylar. Bökeler göreşdirip, bedewler
çapyşdyryp, zinnetli toý etdiler. Şonda Bagtymguly baky
döwletiň atynyň tarypyny size beýan gylaýyn,-diýip bir gazal
aýtdy:

Byrak atyň tarypyny söyläýin
Adamzada meňzär ýüzi Byragyň
Möminler, pyragyň waspyn söyläýin
Arap dilde sözlär dili Byragyň

Alma röwşen berer ýüzünüň agy,
Dodakdan syçrar nurly çyragy
Ýaşyl züberjetdir iki gulagy
Daň ýyldyza meňzär gözü Byragyň

Ýyldyrym dek geçer tuýak kakışy
Sygyr sypatlydyr göwde bitişi
Zikri Ahmetdir ýüreginiň aşy
Ýörenede al öwser ýeli Byragyň

Rahmet nuryndan doludyr içi
Gyzyl ýakutdandyr maňlaýnyň saçы
Eşekden uludyr gatyrdan kiçi
Al öwser ýörenede nury Byragyň

Hak rahman rahym emr eýledi

Hakyň emrinden Jebraýyl indi
Gözünden ýaş döküp byrag ýyglady
Muhammet dilinde zikri Byragyň

Bagtymguly aýdar alhamdililla
Döwlet bakysyny özüň ber alla
Minen ony Ahmet ibni Abdylla
Dilinde Zikri Ahmet Byragyň
diýip muny aýdan soň, Ahmet üçin Byrag atyň ot iýmän, suw içmän, muňly-zarly duranyny hak subhana we tebarek kamil gudraty bilen bilip, Jebraýyly emr gyldy: „Byragy ýyglatma, söygülisine goş hem-de maňa gelsin, bizi görsün, kamyl gudraty bilen arşyma seýil eýlesin hem görsün bizi, diýip söyükli guluna emr boldy. Bagtymguly bıhruf we labyz sözleriň manysyny size beýan gylsyn, diýip saz bilen bir gazal aýtdy:
Jennetde bar gulum, bizlerden bir emr,
Bir mursah täç al bir külle kemer
Hem dahy lal bir pyras ötüp mugtabır
Byragyň ýygladygy Ahmet üçindir.

Kyrk müň Byrag atlar jennetde heman
İçinde bir Byrag muňly zar güman
Hak Muhammet Ahmet üçin arzyman
Byragyň ýygladygy Ahmet üçindir.

İçinde bir Byrag hem ýyqlar gaty
Muňly-zary köýdir, ýokdur takady
Iýmez-içmez, bolmaz heýç-de rahaty
Meniň muňly-zarym Ahmet üçindir.

Aldy Jebraýyl Byragy ol zaman
Täji nab Ahmede ýetişdi heman
Arşyma seýl eýle ýa Fahry jahan
Dünýäniň düzülşi seniň üçindir.

Söyükli guluna döwletin berdi
Ýedi gat asmany seýran eýledi
Asmanda melekler ybadat gyldy

Dilinde zikri nury Byragyň

Ol Habybyma aýt minsin hem ony
Arşyma seýil eýlesin hem görsün meni
Söydügim gelsin gutlaryn hem ony
Dünýäni düzdüğim onuň üçindir

Diýdigim Mahbubym, Matlubym meniň
Söýdünj jan ile mahmudyň , seniň
Bihuruf lafz gyl dilegiň seniň
Dünýäni düzdüğim seniň üçindir.

Ýa ylahym Hezretimden hajatym
Neçik haly geçer garyp ymmatym
Ymmat üçin köpdür meniň fyrkatym
Meniň ýygladygym ymmat üçindir.

Gel Habybym saňa aşyk bolmuşam
Jümle halky saňa bende gylmişam
Herne myradyň kabul gylmişam
Dünýäni düzdüğim seniň üçindir.

Bagtymguly bendesine özi ýar
Günähim ýalkasyn hak özi Jepbar
Siz hakyň habyby Ahmedi Muhtar
Ahyret sapasy seniň üçindir.

diýip, muny aýdan soň, il-agalary, il begleri jem bolup,
bulary gutlap, toý-tomaşa edip, bu iki ýigidi ýüze çykaryp,
Allaýary ýurda halypa kazy etdiler. Bagtymguly il diwanasy,
ile muhabbetli bolup, göwün-gowünden suw içip, gaýgylar
serinden geçip, döwletli gul myradyna ýetip galdy.

Biz-de ahyrky ýaryşda myradymza ýeteris diýip, doly il-halkyň
içinde öz göwnüni özi keri urup, baky döwletini oýlap, bir
gazal aýdar:

Göwün ne iş bitirdiň, gezdiň jahan içinde
Doýmaz gözüň dünýäge, ýüregiň gam içinde
Abat diýip, gol uzadyp, düýbi weýran içinde
Ten toprakdyr aňlamaz,jöwheri jan içinde

Düşdüm topraga ýarap, galdy ýegsan içinde.

Dünýä üçin ýuwarsaň, tä içinde adam bardyr
Doýmaz gözüň dünýäge, menje-menje gum bardyr.
Bu zamanda adamzat, senden gapyl kim bardyr
Soragy hak, sowaly coh iki melek hem bardyr
Ölenden soň toba ýokdur, galdyň arman içinde

Ýa ylahym sen saklagyl, bu gorkunçly ýollardan
Sagy-soly çöl ýerden, suw akmagan ýerlerden
Göwün dünýä ysgyndan, haram sözlär dillerden
Men bir ajyz bende men, Kemine men gullardan
Ejalatda goýmagyl, ýagşy-ýaman içinde

Bu dünýäden ol dünýä baran barda gelen ýok,
Diri, öli halyndan, habar-hatyr alan ýok.
Ýalançynyň penasy ýok, diýsem ýalan ýok
Akyl ediň, gardaşlar, könelerden galan ýok
Dünýäge bil baglaýan, galdy arman içinde.

Bagtymguly aldaýur gahwa pelek bezenip
Göwnüňe maýyl bolma, oňa garşy gezenip
Nä parahat ýatyrsyň, el-aýagyň uzadyp
Ajal ýorer yzyňdan, okyn-ýaýyn gezenip
Gury gelip, boş gitmegil ahyrzaman içinde.
diýip, muny aýdansoň, ol agalary, söýükli ýigitleri,
akylsyzlary akyl alyp, söze pähim etdiler, hem-de il-halkyň
içinde pendi-nesihat, öwüt berip, bir gazal aýdar:
Hezzet hormat sen etmegil
Görüm görülmegen ýerde
Akylly bolsaň, söz açmagyl
Nowbat berilmegen ýerde

Hormat gyl, ýagşy unutmaz
Gury agaja ýaprak bitmez
Akylly är kine tutmaz
Hulky söýülmegen ýerde

Harç eýleseň hara döner

Gül açylsa zara döner
Hyzmat etmek hara döner
Gadryň bilinmegen ýerde

Bir ýagşynyň dady galar
Ilde ýagşy ady galar
Ýaman özün bela salar
Akyly çekmegen ýerde

Baky döwletiňi ýatla
Goç ýigidiň sözün hakla
Bagtymguly diliň sakla
Habar soralmagan ýerde,
diýip, muny aýdan soň, il agasy, don ýakasy, gahryman il
gadryň bilen, sözünü ornunda sözläp, atadan, babadan beglik
etmedik kişi Soltan bolup, il gadryň bilermi? Ol kanagatly
türkmen ýigitlerine garap, haryýet düzülmüş dünýäge aldanmaň
diýip bir gazal aýdar:

Däli göwnüm ýalançyga aldanmaň
Jan diýmeklik bilen jenan bolarmy
Sözi öz ornunda sözläp bilmédik
Adam diýen beýle ynsan bolarmy.

Bir eşiden sözün tamam tutmaýan
Göwher alyp bazarynça satmaýan
Atadan-babadan beglik etmeýen
Soltan bolup, il gadryň bilermi

O nädir ki ýigit göwnün bozduran
Şeýtan bolup, dogry ýoldan azdyran
Hatyn sözün öý arada gezdiren
Onuň ýüreginde iman bolarmy.

Asyl sowgat alan ata-eneden
Haýa bilen durar, çykar ornundan
Ulusyna hormat gylar pyglyndan
Mundaý güzel-arwat ilde bolarmy.

Ergenekden gaýyr-gaýyr, yüzün örtmez

Uluslararası sylamaz, dilini tartmaz
Bihaýa, biedep, myrada ýetmez
Ol güzelde asyl hormat bolarmy.

Bagtymguly aýdar bu sözüm hakdyr
Kitap gören kişi manydan dokdur
Taňla, mizan çeker, bu dem hem ýokdur
Lap eýlän ýigitler puşman bolarmy.

diýip, muny aýdan soň, Bagtymguly bir tarapdan türki, parsy eserinde, edebiýatynda bolan bolsa, ikinji tarapdan türkmen edebiýaty uly öwüs bolup, halk arasında, söz ýaryşyna alyp bardy. Söz ýaryşında täze muhabbetli gözelleri-de ýigit zergesine goşup. „Yspyhanda gurlan ýaýy güzel sen“ diýip bir gazal aýtdy:

Gök hanjary gökden ýere inende
Güne garşy dogan aýym güzel sen
Gunça gülleriňden posa alanda
Yspyhanda gurlan ýaýy güzel sen

Saçbagyň ujunyň simdir işmesi,
Ýollaryň daglydyr, gyndyr aşmasy
Agzyň aby-haýat, zem-zem çeşmesi
Aýnalbaky suwnuň laýy güzel sen.

Gyzyl diýsem gyzyl, al diýsem-al sen
Hindistanda şeker Bulgarda bal sen
Lamelip çekilmiş bir serwi dal sen
Ýusup Züleýhanyň taýy güzel sen.

Her kim güýcli bolsa oňa pir diýrler
Dertli guluň dermanyny bir diýrler
Gawunyň ýağsysyn şagala iýdirler
Bagtly bendäniň taýy güzel sen

Owazyň cynma-çyn daglar aşmasy
Seni görenleriň akly çasasy
Hindistanyň reňgi gyzyl, çüýsesi
Şasenem sypatly mahy güzel sen.

Bagtymguly hakdan syryň gizleme
Il içinde bir-de ýalan sözleme
Ozalda, ahyrda ikam gözleme
Bagtly bendäniň taýy güzel sen.
diýip, muny aýdan soň, il agalary, sahawatly baýlary, sylagly ýigitleri türkmen milletiniň mysalynda güman bir söz bardyr, tylla şekerden datly näme bardyr diýdiler. Onda Bagtymguly aýtdy: Gelen myhman bilen sözleşip, gülşüp oturan jan bardyr diýdi, ýene-de uly öwüs garrylary sorady:

– Balam, bir ýagşydan ýaman bolarmy, ýamandan ýagşy dörärmى?
Onda Bagtymguly aýtdy:
– Bir ýagşydan ýaman boldy (çykdy) diýse ynanmaňyz. Bir gün eder atlygyn. Bir ýamandan ýagşy boldy diýse ynanmaňyz. Bir gün eder itligin.

Soň Bagtymguly ata-ogul, töreçi, köldöleňe synçy, biasyl, bigaýrat ýigidiň bahasyny ýüze çykaryp, bir gazal aýtdy:
Eý agalar, bir bigaýrat ýigide
Müň ýaman söz aýtsaň jynyna degmez
Bikär şyh alan beýhuda zalyma
Perizadyň gyylan näzine deňmez.

Jellat geldi jan almaga dalaşyp
Syýa zülpi dal gerdene dolaşyp
Juwan bardyr atlaz geýse ýaraşyp
Juwan bardyr geýen donuna degmez
Ogul bardyr gaýypdan hasyl inderen
Ogul bardyr ata göwnün dyndyran
Ogul bardyr duşman boýun syndyran
Ogul bardyr gyrnak gyzyna degmez

Bedew münüp keşt eder men jahany
Altyndan myhy kümüşden naly
Bedew bardyr müň tümene bahaly
Bedew bardyr ýapan juluňa degmez

Bagtymguly aýdar bu sözüm sözdür
Bilmedik nadana gury owazdyr
Adam bardyr müň tümen iýdirseň azdyr

Adam bardyr iýen nanyna degmez
diýip, muny aýdan soň, baýlary sahawatly, garrylary
muhabbetli, ýigitleri haýaly-zinetli, garyba myhabbetli bolup
ýaşap geldiler. Bagtymguly: arap atly goç ýigidiň goly ýokly
bolmasyn, ýokly bolsa, dogan-gardaş ýat bolar diýip, bir gazal
aýdar:

Goç ýigidiň goly ýokly bolmasyn
Ýokly bolsa dogan-gardaş ýat bolar
Gaçar agaň-iniň bilmez gadyryň
Ony gören duşmanlaryň şat bolar.

Sabır eýle, sabyrly gul şat bolar
Ýaman ogul atasyndan ýat bolar
Gyatçynyň gazanany at bolar
Nadanlaryň ýürekleri mat bolar

Kişiden dileğim hiç möýmün bitmez
Bir dost öyüne barsaň, merhemet etmez
Märekede aýdan sözüň tutulmaz
Diňlemezler, gury sözüň mat bolar

Garyp aýak ýalaň, kendir guşakdyr
Märekede barsaň ornuň aşakdyr
Garyp at münüp ýörse eşekdir
Döwletliler eşek münse at bolar.

Bagtymguly, şükür eýle hudaýa
Ölüm barabardyr şaha gedaýa
Aklyň bolsa, sabır eýle belaýa
Sabırly, gul bara-bara şat bolar.

diýip muny sabırly guly myradyna ýetirip, uly öwüs pirinden
rugsat alyp, ýuze çykan meýdanda doly boljagyn, bigaýrat
ýigidiň iş bitirmejegini ýuze çykaryp, hünärsiziň öz aýbyn
ýapmajagyn ýuze çykaryp, mysal getirip, Bagtymguly bir gazal
aýdar:

Goç ýigidiň ady çykmaž
Döwletli, shaýy bolmasa
Bigaýratly iş bitirmez

Ýemigi doly bolmasa.

Görüm-görelde almasa
Hünäri shaýy bolmasa
Dal gylyç, bedew münmese
Akyla gelmez, däli bolar

Bolmasa onuň zurýady
Ölende tutulmaz ady
Synasynyň ýanmaz ady
Ylahym özi bermese.

Algyr guşlar awa çykmaž
Hünärsiz öz aýbyn ýapmaž
Märeke ñede orun tapmaž
Başda akyly bolmasa

Gonmak täze ýurda ýagşy
Haly düşek törde ýagşy
Ol ýigitler görde ýagşy
Başynda gowga bolmasa.

Bagtymguly bolsa başly
Hiç gaýtmaz ötgür gylyçly
Dözenler duşmany güýcli
Dosty wepaly bolmasa.

diýip muny aýdan soň, ýaman bilen ýagsynyň arasyndaky aýyrmany
ýüze çykaryp, ýamanyň goluna ýetse, algyr baz saklap bilmez,
onuň gadryny nä bilsin diýip, Bagtymguly bir gazal aýdar:
Bir ýaman adama ýetse algyrbaz
Saklap bilmez onuň gadryn nä bilsin
Bir çopan eline düşse almaz daş
Çakmak daşdyr diýer, gadryn nä bilsin

Baýlara ýaraşar haýry-sahawat
Ýoksula laýyk sabry-kanagat
Eşek münen ogl aýetse bir bedew
Sürer-çapar, onuň gadryn nä bilsin.
Kamil bolmaz ol şerbetden içmeýen

Aňlap bilmez manysyny saçmaýan
Mejnun bolmaz iş başyna düşmeýen
Perizat Leýliniň gadryň nä bilsin

Dynçlygyň gadryň bilmez armaýan
Beglik diýip bolmaz berim bermeýen
Çölde açlyk müşakgatyň görmeýen
Öýde aşyň, nanyň gadryň nä bilsin.

Adam diýen bir ykrarda durmasa
Ýazyň gadryň bilmez sowuk görmese
Ördek, sona, gazlar çoli görmese
Serçemenli gülünň gadryň nä bilsin

Bagtymguly aýdar hem hemdeme
Geliň şükür edeli dostlar bu deme
Sözlände söz gadryň bilmez adama
Müň mana söz aýtsaň, gadryň nä bilsin,
diýip, muny aýdan soň, Bagtymguly sözüň aýtsaň biljege aýt,
bilmeze aýtsaň lezzeti ýok, ýaman bile ýagşy ýörse, ol
ýagşynyň hormaty ýok, diýip ýene bir gazal aýdar:
Ýagşy bile bolsaň goňşy
Işiň zowky-sapa bolar
Ýigitlikde kylsaň toba
Köp derdiňe doga bolar

Ýaman goňşy çapar gaýta
Ýykylsaň-da deper gaýta
Senden aýyp tapar gaýta
Başyna bir bela bolar.

Men güzel diýip söýüne
Rehim etmez dogan-dogana
Kellesi meňzär sogana
Her ne bela şondan geler

Zamana ýakyn gelende
Parhy bolmaz ýalan çynda
Hak kanagatyn alanda

Biasyl binowa bolar.

Bagtymguly söz dilinde
Namysyn bermez elinden
Höwes etmäň gyz-gelinden
Ýyl-ýyldan bihaýa bolar
diýip, muny aýdan soň, Bagtymguly dok bile ajy ýakalaşdyryp,
janymyzyň alan panpsyň, diýip, bir gazal aýdar:
Dok dalaşar ýüpek mahmal geýmäge
Geldim, güzel zatdyr dony bolmasa
Aç dalaşar gury nany iýmäge
Müşgildir öýünde uny bolmasa

Hasyl umydy bar ekin ekene
Bu işler mälimdır mähnet çekene
Ýalaň aýak basmaz, dözmez tikene
Neýlesin geýere göni bolmasa.

Ýigitlik gyzyl gül, ýşarat eýlär
Başyna ýa geler, ýa gelmez oýlar
Dişine nan tapmasa, çäresiz neýlär
Müşgildir suprada nany bolmasa

Akylsyzlar iş ahyrna garamaz
Gury agaçdan asla miwe döremez
Agyr mejlislerde çopan ýaramaz
Neýlesin oturmaga orny bolmasa.

Bagtymguly söýmez jydaly jeňe
Ahyret azm etdi köp dosy deňe
Bir edip ýigidiň dal boldy sünge
Müşgildir teniňde janyň bolmasa
Soň hormatly aksakal magraç garrylar bu sözleri eşidip, uly pikirde, oýda boldular. Bagtymguly: zaman gelip geçjekdir: gözleri otly, ýürekleri dertli bihaýa ynsan, ölüsine hormatsyz, ýaşlary kanagatsyz, ýürekleri muhabbetsiz, oturyş-turuşlary özlerine dogry, dünýä howara, ahyret parhyn bilmez, halal-haramy aýırmaz, diýip, bir gazal aýdar:

Ha ýaranlar şol zamanda
Gözde gubar dert köpeler
Bolmaz ynsap ýüreginde
Adam iýen mert köpeler

Ýat etmeýen ahyredi
Dadarlar haram lezzeti
Dünýä üçin anty-şerti
Parhyn bilmez mert köpeler

Akylly bolsaň söz pähm et
Ýyl-ýyldan köpeldi mähnet
Bir-birine edip töhmet
Nägöýä şerbent köpeler

Jahylliygyň günü azdy
Birsin görüp biri azdy
Hak işini nähak düzdi
Işı bimaza, söz köpeler.

Bagtymguly bakyň ýola
Gulak goýuň arzy hala
Iller meňzäp goýun-mala
Ony iýjek gurt köpeler
diýip muny aýdan soň, aksakal magraç garrylary toba-tagsyr,
diýip, zinetli ýaşlary tomaşa-taňa bakyp, haýran bolup, geljek
işlerine akyl eýesi bolan ýigitler güman bolup, onda pikirde
boldular. Ol-da bir dünýäniň dar zamany ahyret alamatlary göze
görünjekdir. Günbatardan gün dogup, toba gappsy ýapyljakdyr,
dünýä haryýet gelen bir ýaşawdyr, diýip ahyredin ýatlap bir
gazal aýdar:

Bir gün ol günbatardan belli meşhur gün dogar
Ýüzi mahytaban dek bilekleri gandyrar
Bilmez adam başyna çoh müşakgat iş geler
Şol müşakgat belalary öz içinden hem dörär
Agzyn açyp aždarha dek belalary köp durar

Her kim öz kysmatyn görer, onda hallar başga bolar

Dünýä üçin mal ýygynlar, kim gazanar, kim iýer
Barysy hem senden galar, barçasyny alla biler
Iýmit iýen ýigitlerne renji mahnet köp bolar
Aždarha dek zährin saçan ýigitleri köp bolar.

Ýaradanyň permany, janynyň köpdür armany
Görüň Hüseýin Mürzäni, dünýäniň bir zamany
Hak ýazar arzany, ýada almaz subhany
Şeýtan bolar ynsany, bolmaz onuň zamany
Ýere urup lerzany Esrapyldan üýn durar

.....
Dünýä ahyry bolan soň bar ynsany alansoň
Teçjal dünýä inensoň, sazy söhbet guransoň
Özün halk bilensoň, dünýä erkin galansoň
Dönüp kábä baransoň, arwah bilen jyn oýnar.

Gelen sen dünýä haryýet, ol zaman bolmaz hormat
Herne çekersen ezýet, Bagtymguly eý heýhat
Ruzy magşar kyýamat eýa kaziýa almahat
Barça işleri gandyrar.....

diýip, Bagtymguly muny aýdan soň il hoja, garry gartlary,
herki bir gelen gününe şükür edip, dolup-doýup geçen il-
agalary şat şadymanlyk bilen myratlaryna ýetip galdy.

Soňy.

Öwüs-dürli öwüsgin atýan.

Alfutüf-örän

Sohta-sopy

Afat-örän

Zahyr-gowy

Zekiý-yiti zehinli

Talfynyp-dalmynyp

Essine düşmedi-ýadyna düşmedi.

Magtaw öwgi

Gartlary-garrylary

Muhtaç-mätäç

Asta-akryn-ýuwaş ýuwaşdan
Zinetli-owadan
Supra-saçak
Derim-çuň
Ussat ili-bu Selimhoja ussadynyň ilidir ýurdudyr.
Sagynmak-göresi gelmek
Hudaýar-Magtymgulynyň özi bolsa gerek
Uzatmak-ugratmak
Ýowuk-golaý, ýakyn.
Hargışmak-duşmak
Gart-garry
Haryýet-wagtlayýnça
Ýyrak-daş, alys
Uw dadyr-awy ýaly bolar
Görüw-görmek
Ganda-nirede
Ýaňgak-hoz
Saddyk ustadyňa-
Magtaw-öwgi
Keri-yza, gaýra
Muhtabir-ygtybarly
Haýat-durmuş, ýasaýyış
Zynat-bezeg
Gurmak-ýaşamak (doglan çaga barada)
Ana-ene
Essine almak-ýadyna düşürmek
Dalmak-ýadamak
Magryfet-bilimli ylymly
Bökeler-pälwanlar
Züberjet-gymmat baha daş
Tuýak-toýnak
Magmud-Muhammet
Lafz-söz
Fyrkat-gaýgy gam
Keri-yza
Menje-penje
Ejalat-rugsat

Algrybaz-algyr guş

Binowa-garyp

Nägöýä şerbent-aýdylmaýan erbetlik

Çapa taýýarlanlar: Sapar KÜRENOW, Şabanaly JUMAÝEW,
Döwletmyrat ÝAZGULÝÝEW. Halk döredijiligi we rowaýatlar